

OSMANLI DEVLETİ'NDE HÜRRİYETÇİLİK HAREKETLERİ

I. Birinci Meşrutiyet ve Kanun-i Esasi

Tanzimat'tan sonra Avrupalılarla daha yakından temasa geçilmiş, Avrupa ülkelerini gören ve onların siyasi sistemlerini tanıyan birçok Türk aydını yetişmişti. Bu aydınlar Tanzimat döneminde yapılan yenilik ve ıslahat hareketlerinin yeterli olmadığına inanıyorlardı. Osmanlı Devleti'nin ancak meşruti yönetim ile kurtulabileceğine inanan bu aydınlar, bu yönetim biçiminin uygulanmasını sağlayacak şekilde devletin sosyal, siyasi ve hukuki yapısında gerekli değişikliklerin yapılması gerektiğini düşünüyorlardı. Bu hareketin temsilcilerine Genç Osmanlılar adı verilmişti.

Bu aydınlar 1865 yılında "Genç Osmanlılar Cemiyeti" adı altında gizli bir cemiyet kurmuşlardı. Bu cemiyetin önde gelen isimleri Namık Kemal, Ali Suavi, Ziya Paşa, Mısırlı Prens Mustafa Fazıl Paşa ve Mithat Paşa idi. Londra'da yayınlanan Hürriyet, İstanbul'da yayınlanan İbret, Muhbir gibi gazetelerle fikirlerini yaymaya çalışan Genç Osmanlılar Cemiyeti'nin amacı Osmanlı'daki mutlakiyetçi yönetim şeklini meşrutiyete yani anayasalı bir hükümdarlık rejimine dönüştürmektir. Genç Osmanlıların Avrupa'daki faaliyetleri sırasında, İtalyan ve Alman milli birliklerini gerçekleştiren Genç İtalya, Genç Almanya gibi derneklerin faaliyetlerine benzetilerek, kendilerine Genç Osmanlılar veya Genç Türkler, yani Jön Türkler denilmiş, bu deyim sonradan bizim siyasi tarihimize de girmiştir.

Jön Türkler Avrupa'daki bu faaliyetlerinde bir fikir birliği kuramamışlardır. Bu sebeple, 1872'de dağıldılar ve İstanbul'a dönmek zorunda kaldılar. Aralarındaki tek ortak fikir, istibdat idaresinin yıkılmasıydı. Genç Osmanlıların fikirlerini bazı devlet adamları da benimsiyordu. Meşrutiyet düşüncesine karşı olan Sultan Abdülaziz, başta Mithat Paşa ve Hüseyin Avni olmak üzere Genç Osmanlılar tarafından tahttan indirildi, yerine V. Murat tahtta geçirildi. Mithat Paşa ve anayasa taraftarları onun meşrutiyeti ilan edeceğini umdular. Ancak padişah daha ilk günlerdeki tutumuyla ve anayasa karşıtlarını memnun edecek davranışlarıyla bu umutları yıktı. Aynı dönemde padişahın hastalığı da arttı. Bunun üzerine meşrutiyeti ilan edeceğine söz veren II. Abdülhamid tahta getirildi.

Abdülhamid padişah olunca, Mithat Paşa'nın başkanlığında bir komisyon anayasa hazırlıklarına başladı ve Mithat Paşa'yı da sadrazamlığa getirdi. Bu sırada Osmanlı Devleti, Bosna-Hersek ve Sırp isyanları ile uğraşmaktaydı. Balkanlar yoğun bir şekilde bu buhranlarla

sarsılırken, Avrupalı devletler müdahale etmekte gecikmediler ve bu meseleleri bir sonuca bağlamak için İstanbul Konferansı'nı topladılar. İşte Osmanlı Devleti'nin bu iç ve dış siyaset ortamında İstanbul Konferansı'nın ilk oturumunun yapıldığı sırada 23 Aralık 1876 günü Kanun-i Esasi ilan edildi. Konferansa katılan devletler Osmanlı Devleti'ne birtakım reform hareketlerini dayatmaya ve Balkan buhranını çözmeye hazırlanırken, meşrutiyetin ilanıyla bu durum engellenmeye çalışıldı. Gerçekten, Anayasa ilanının tam İstanbul Konferansı'nın açılış gününe rastlamasında diplomatik bir taktik vardı. Fakat I. Meşrutiyet 1808 Sened-i İttifak'tan başlayıp, Tanzimat ve Islahat Fermanları'ndan geçerek oluşmuş hem bir fikir hareketinin ve hem de siyasal uygulamaların varmış olduğu bir sonuçu.

I. Meşrutiyet'in ilanı ile Türk toplumuna ilk anayasa sağlanmış, devlet iktidarını belirli prensiplere bağlayan bir siyasi sisteme yani meşrutiyet yönetimine geçilmiş oldu. Kanun-i Esasi (anayasa) 119 maddeden oluşmaktaydı. Buna göre yürütme işlerinin gerçek yapıcısı, düzenleyicisi, bakanları doğrudan seçen ve yöneten padişah'tı. Yasama işleri Mebusan Meclisi ve Ayan Meclisi'nden kurulu bir Genel Meclis tarafından yürütülecekti. Gerçekte ise yasama faaliyetleri yine padişaha bağlı olacaktı. Bu bakımdan meclisin yetkileri sınırlıydı. Ayan Meclisi üyelerini hayat boyu olmak koşuluyla padişah, Mebusan Meclisi üyelerini de halk seçecekti. Meclisin feshi yetkisi ise yine padişaha aitti. Bu anayasa hükümdarı yeterince kısıtlamamış tam tersine onu ve otoritesini, yasal ve meşru hale getirmiştir. Bununla birlikte anayasa, fert hürriyetine değer vermiş, bireyler arasındaki eşitliği, öğretim, basın, vicdan, ticaret ve sanat hürriyetlerini, mal ve mesken masuniyetini ve diğer klasik ferdi hürriyetleri koruma altına almıştır. Mahkemelerin bağımsızlığı ve açıklığı, belirli yargı kurumları dışında olağanüstü bir mahkeme veya hüküm vermek yetkisine sahip bir komisyon teşkil olunamayacağını da öngörmüştür.

1876 tarihli I. Meşrutiyet hareketi fazla sürmedi. Zaten meşrutiyet, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'na varan Balkan buhranı içinde ilan edilmişti. Bir yandan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın çıkması, öte yandan hükümeti ve yönetimini kontrol amacı ile Meclis'te yapılan sert eleştiriler, Abdülhamid'in hoşuna gitmedi. Anayasa'nın kendisine tanıdığı yetkiye dayanarak, 14 Şubat 1878'de, otuz oturum yapmış olan Meclis-i Mebusan'ı süresiz tatil etti. Bu suretle Meşruti Monarşi de sona erdi. II. Abdülhamid, halk tarafından "Meşrutiyet ve Hürriyet Kahramanı" olarak kabul edilen Mithat Paşa'yı sadrazamlık görevinden alıp tutuklattı. Bu suretle anayasanın 113. maddesi ilk defa bu anayasayı yapan ve bu maddeye karşı çıkan Mithat Paşa'ya uygulanmış oldu.

II. Abdülhamid Meşrutiyet taraftarlarını da etkisiz hale getirdi. Kanun-i Esasi'nin ilanıyla elde edilmesi düşünülen siyasi ve diplomatik menfaatler temin edilemedi. II. Abdülhamid, Kanun-i Esasi'nin kendine verdiği yetkileri kullanarak Babıâli, ordu ve ulemayı kendisine muhalefet edemeyecek derecede etkisizleştirdi ve merkezi otoritenin bütün yetkilerini kendisinde toplayarak merkeziyetçi bir yönetim kurdu. I. Meşrutiyet devrinin sona erışı, bir anlamda Tanzimat devrinin ve Tanzimat fikirlerinin de sonunu getirdi.

II. İkinci Meşrutiyet

Padişah Abdülhamid'in 1878'de meclisi kapatması ile meşrutiyet sona ermiş, yeniden mutlakiyet dönemi başlamış oldu. Meclisin kapalı olduğu bu dönemde Kanun-i Esasi "şeklen" yürürlükte kaldı. II. Abdülhamid'in 30 yıl sürecek olan bu yeni mutlakiyet dönemine karşı özellikle Osmanlı aydınları arasında gelişmekte olan anayasacılık ve hürriyetçilik hareketinin arkası kesilmedi. II. Abdülhamid'in istibdatını yıkmak, böylece gelişme ve ilerlemeyi hızlandırmak üzere Jön Türkler çalışmaya ve örgütlenmeye başladı. Bu örgütlenmelerin en güçlüsü ve sonuca varanı ise **İttihat ve Terakki Cemiyeti oldu.**

İttihat ve Terakki Cemiyeti, bazı kaynaklarda değişik tarihlere rastlanmakla beraber, 3 Haziran 1889'da İttihad-ı Osmanî (Osmanlı Birliği) adıyla İstanbul'da Askeri Tıbbiye Okulu'nda kurulmuştu. Aynı yıl Paris'teki Jön Türklerin lideri Ahmet Rıza Bey ile ilişki kurduktan sonra cemiyet Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti adını aldı. Cemiyet, kurulduktan sonra, Paris, Cenevre ve Kahire'de şubeler açmış, İstanbul'da pek çok taraftar toplamış, Tıbbiye, Harbiye ve Mülkiye öğrencileri arasında hızla yayılmıştır.

Genç Osmanlılar ya da Birinci Jön Türk hareketinde olduğu gibi, İttihat ve Terakki hareketinin de en büyük kusuru, bir fikir birliği ve ortak görüş gerçekleştirememiş olmasıdır. Hepsi de istibdat rejiminin sona erdirilmesi gerekliliğinde ve meşruti bir yönetimin kurulması zorunluluğunda birleşmişlerdir. Fakat Meşrutiyet'in ilanı halinde devlete verilecek siyasal yapı, aralarında görüş ayrılığı doğurmuş, bu da bölünmelere yol açmıştı. Ancak 1900 yılından itibaren bu dağınıklığın ortadan kaldırılması için bazı düşünceler ortaya atılmaya başlandı. İttihat ve Terakki içinde belirmeye başlayan görüş ayrılıklarını gidermek ve bütün Jön Türkleri bir araya getirmek amacı ile 4 Şubat 1902 tarihinde Paris'te bir Jön Türk Kongresi toplanmıştır. Kongre fikir ayrılıklarını uzlaştırma yerine, bu ayrılıkları şiddetlendirerek ve Jön Türkleri iki gruba parçalayarak sona erdi. Paris'te bir araya gelmiş olan Jön Türkler, Prens Sabahaddin'in çevresinde bulunanlar ile İttihat ve Terakki'nin ilk kurucuları ve Ahmet Rıza Bey'in çevresinde

toplananlar olmak üzere ikiye ayrıldılar. Buna göre yabancı müdahalesini isteyenler Prens Sabahaddin'in başkanlığında “Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet” adı altında birleşerek çalışmalarını sürdürdü. Müdahaleye karşı olanlar ise Ahmet Rıza Bey'in başkanlığında “Terakki ve İttihat” adı altında birleştiler. Cemiyet üyeleri yurt içinde ve dışındaki çeşitli örgütlerle ilişki kurdular ve Osmanlı coğrafyasında geniş bir alana yayıldılar. Özellikle Balkanlarda büyük bir güç haline geldiler. 1902 Paris Kongresi'nde azınlıkta kalmalarına rağmen Terakki ve İttihat Cemiyeti'ni kuranlar, cemiyetin özellikle Rumeli'de çabuk yayılması gibi bir nedene dayalı olarak kısa sürede çoğunluğu elde ettiler. Bu arada, 1906 Eylül'ünde Selanik'te üyelerinin çoğunluğunu askerlerin teşkil ettiği, Osmanlı Hürriyet Cemiyeti kurulmuştu. Bu cemiyet, 27 Eylül 1907 tarihinde Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti ile birleşti. Böylece İttihat ve Terakki askerleri de bünyesine almış bulunuyordu.

Bu tarihlerde Balkanlarda ve özellikle Makedonya'da büyük bir karışıklık yaşanıyordu. Avusturya-Rusya mücadelesine paralel olarak Balkanların durumu iyice karışmaya başlamıştı. Bu atmosfer içinde İngiltere Kralı VII. Edward ile Rus Çarı II. Nikola Haziran 1908'de Reval'de buluştular ve Avrupa sorunlarını görüştiler. Ancak görüşmeler sırasında iki devletin Osmanlı topraklarını parçalamaya karar verdikleri düşüncesi kuvvetlenmişti. Bunun üzerine devleti içine düştüğü bu güç durumdan kurtarmak için İttihat ve Terakki Cemiyeti harekete geçmeye karar verdi ve 1908 Temmuz ayı başlarında bir bildiri dağıtarak amacının meşrutiyeti yeniden ilan etmek olduğunu açıkladı. Resne'de bulunan Kolağası Niyazi Bey, 3 Temmuz 1908'de, yanına aldığı gönüllülerle dağa çıkıp, Anayasa ilan edilmedikçe silahı elden bırakmayacağını ilan etti. Bu girişim, büyük bir hareketin başlangıcı oldu. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önde gelen üyelerinden Binbaşı Enver Bey'in de katılımıyla hareket güçlendi. Yurdun çeşitli yerlerinden özellikle Makedonya'dan halk Yıldız Sarayı'na telgraflar çekerek padişahın 1876 Anayasası'nı yeniden yürürlüğe koymasını istediler. 23 Temmuz 1908 günü İttihat ve Terakki Cemiyeti, Selanik ve Manastır'da İkinci Meşrutiyeti ilan etti. Bu gelişmeler üzerine II. Abdülhamid, 24 Temmuz 1908 günü 1876 Anayasası'nın yeniden yürürlüğe konulduğunu ilan etti.

Meşrutiyet'in ilanı halk tarafından büyük bir sevinçle karşılandı. Fakat bu sevinç ve heyecan dönemi uzun sürmedi. Çünkü İttihat ve Terakki Cemiyeti, meşrutiyeti ilan ettirmekle beraber iktidarı doğrudan ve resmen üzerine almadı. Ancak kurdurduğu hükümetlerin de her işine karışarak adeta onları perde arkasından yönetmeye çalıştı. Bu durumda İttihat ve Terakki yönetimine karşı bazı çevrelerde gitgide artan bir hoşnutsuzluk ortaya çıktı. 6 Nisan 1909 günü

muhalif gazeteci Hasan Fehmi Bey'in bir İttihat ve Terakki fedaisi tarafından öldürülmesi, İstanbul'da büyük bir protesto gösterisine yol açtı. Bazı kışkırtıcı grupların devreye girmesi ile eski Rumi takvime göre 31 Mart 1325'te, miladi takvime göre ise 13 Nisan 1909'da bir kısım öğrenci, asker ve halktan insan sokaklara dökülerek gösterilere başladılar. Bu ayaklanma, Selanik'ten gelen Hareket Ordusu tarafından 24 Nisan'da bastırıldı. 27 Nisan'da yeniden toplanan meclis, II. Abdülhamid'i bu ayaklanmadan sorumlu tutarak tahttan indirilmesine ve yaşlı şehzade Reşat Efendi'nin V. Mehmet Reşat adıyla yerine geçirilmesine karar verdi. Kanun-i Esasi üzerinde yapılan bir dizi radikal değişiklikle padişahın yetkileri sembolik bir düzeye indirildi. Bakanlar kurulu meclise karşı sorumlu olacak, meclis başkanını padişah değil, meclis kendisi seçecekti. Padişaha meclisi kapatma yetkisi tanınmakla birlikte, bu yetki koşullara bağlanmış ve üç ay içinde yeni seçimlerin yapılması zorunlu hale getirilmişti.

III. İkinci Meşrutiyet Dönemi Fikir Akımları

Osmanlı Devleti'nin XVII. yüzyılın başlarından itibaren önce duraklamaya sonra da gerilemeye başlaması üzerine, bu geriye gidişi önlemek ve devleti güçlendirmek amacıyla çeşitli dönemlerde birçok yenilik hareketi yapılmıştı. Ancak bu yenilik hareketlerinden istenilen sonuç alınamadığından devlet gittikçe zayıflamış, büyük iç ve dış sorunlarla karşı karşıya kalmıştı. XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra ise Osmanlı Devleti'ni kurtarmak amacını güden birtakım fikir akımları belirmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti'ni düştüğü zor durumdan kurtarmak, gidişatını değiştirmek ve devleti eski gücüne kavuşturmak amacıyla toplum içinde etkili olan fikir akımları Osmanlıcılık, İslamcılık, Batıcılık ve Türkçülük şeklinde sıralanabilir.

A. Osmanlıcılık

Osmanlıcılık, Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan unsurlar arasında din, mezhep, ırk, milliyet farkı gözetmeksizin adalet, hürriyet, eşitlik havası içinde bir arada tutulmalarını ve yaşamalarını temin etmek isteyen ve bu anlayışa bağlı olarak devletin mevcut sınırlarını koruma amacı güden fikir akımıdır. Osmanlıcılık düşüncesi kendi döneminde daha çok İttihad-ı Anasır (unsurların birliği) adıyla savunulmuştur. "Osmanlıcılık" adı Yusuf Akçura'nın 1903'te yayımlanan Üç Tarz-ı Siyaset adlı kitabının etkisiyle yaygınlık kazanmış ve daha çok Osmanlıcılık düşüncesinin karşıtları tarafından kullanılmıştır

Fransız İhtilali'nin Osmanlı devleti içinde yaşayan azınlıklar üzerinde yaptığı olumsuz etkiler nedeniyle bu düşünce, Türk aydınları tarafından siyasi anlamda kullanılmaya başlandı.

Osmanlıcılık 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı'ndan itibaren Osmanlı Devleti'nin resmi görüşü olmuş ve 1876 Kanun-ı Esasi'nin ana düşüncesini oluşturmuştur. Osmanlıcılık şuuru üç temel unsura dayanıyordu: **Osmanlı hanedanı**, **Osmanlı vatani** ve **müşterek menfaat**. Osmanlıcılık akımının temsilcileri için bu üç temel ilke sayesinde Osmanlı milleti teşkil edilecek ve devlet de ancak bu sayede yıkılmaktan kurtulabilecekti. Bu görüşü savunan Genç Osmanlılar zamanla azınlıkların meşrutiyet düzeni içinde eriyebileceklerine inanıyorlar, böylece Osmanlı Milleti'nin oluşacağını düşünüyorlardı.

Osmanlıcılık siyasi bir hareket veya program olarak başarıya ulaşamamıştır. Tanzimat döneminde cazip bir fikir hareketi iken, II. Abdülhamid döneminden itibaren etkisini kaybederek yerini İslamcılık ve Türkçülük akımlarına bırakmıştır. Osmanlıcılık fikrini zayıflatan ilk büyük etki 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve bu savaşın sonuçları olmuştur. Bu savaş sırasında Balkanlarda Osmanlı egemenliğinde yaşayan Hristiyanların Müslümanlara kötü davranmaları, Rusların Rum ve Ermenileri kışkırtmaları büyük tepki toplamıştır. II. Abdülhamid'in de Osmanlıcılık fikrinin zararlı olduğu kanısına vararak istibdat yönetimini uygulaması, bu akımın uygulamadaki başarısını azaltmış ve fikrin öneminin kaybolmasına sebep olmuştur. **I. Balkan Savaşı Osmanlıcılık akımına son darbeyi vuran en önemli olay** olacaktır.

B. İslamcılık

İslamcılık akımı, Müslüman aydın ve düşünürlerin Batı karşısında yenik düşen İslam dünyasını içinde bulunduğu gerilikten kurtarma yönündeki arayışlarının ortaya çıkardığı bir akım olarak tanımlanabilir.

İslamcılara göre toplumun temel direği dindir. Kavmiyet farkı gözetilmeksizin halifenin etrafında tüm Müslümanların birleşmesi gerekmektedir. İslamcılar genel olarak devletin geri kalmasını şeriat esaslarından ayrılmış bulunmalarına bağlamaktadırlar. **Aşırı tutucu** ve **ılımlılar** olarak ikiye ayrılan İslamcılardan **tutucu olanlar gerilemenin nedenini şeriattan ayrılmak olarak görürler**. **İlimliler ise, Batı'nın Osmanlı Devleti'nden ileride olduğunu kabul etmişlerdi**. Bu yüzden Batı'nın teknik üstünlüğünün alınmasının şart olduğunu savundular. Buna karşılık ahlak ve maneviyat bakımından zayıf olduğunu ileri sürüp Batı taklitçiliğine de karşı çıktılar.

İslamcılık, Osmanlı Devleti'nin sosyal ve siyasi bütünlüğünü korumak amacıyla ileri sürülen fikir akımlarından biri olarak gerek Tanzimat'tan önceki devrede, gerek Tanzimat devrinin

fermanlarında ve bu devrin fikir hareketlerinde, gerekse I. ve II. Meşrutiyet devrinin fikir ve uygulama alanında görülmüştür. Bir düşünce akımı olarak İslamcılığın tam olarak ne zaman başladığını söylemek mümkün değildir. Bilhassa I. Meşrutiyet'in sonlarına doğru büyük bir gelişme göstermiştir. İslamcılık, yoğun olarak II. Abdülhamid döneminde kendisi ve rakipleri tarafından tartışılmaya başlandı.

II. Abdülhamid, İslamcılık politikasıyla hem Balkanlardaki Panislavizm'i etkisiz duruma sokmak, hem de içeride siyasi rakiplerinin gücünü kırmak istiyordu. Müslümanların Osmanlı hilafeti ve saltanatına bağlanması ile imparatorluğun devam etmesinin mümkün olacağını düşünürken, dış siyasetinde de Panislamizm'i benimsedi. Hilafetin manevi gücünü Rusya'dan başka, sömürgelerinde milyonlarca Müslüman'ın yaşadığı İngiltere, Fransa ve Hollanda'ya karşı da kullanmaya çalıştı. Devlet içinde Arap unsurlara ilgi gösterildi. İslam ülkelerinde etkili tarikat şeyhleriyle münasebetler kurularak uzak İslam topluluklarıyla sembolik de olsa diplomatik temas tesis edildi.

Sultan Abdülhamid, İslamcılık siyasetini devletin resmi siyaseti haline getirirken önemli fikir adamlarından da yararlanmıştır. Bu fikir adamlarının en önemlilerinden birisi Cemalettin Afgani'dir. Afgani, İslamcılığın kurucusu değil, fakat canlandırıcısı ve yayıcısıdır. Sultan II. Abdülhamid, Cemalettin Afgani'den başka Said Halim Paşa ve Ahmet Cevdet Paşa gibi fikir adamlarından da yararlanmış ve bu konularda onlarla görüşmüştür.

Ancak Osmanlı Devleti ve aydınlar, Müslüman toplumlara el atmakta bir hayli geç kalmışlardı. İngiltere, Ortadoğu ve Hindistan'daki Müslüman ülkelerde çoktan faaliyetlerine başlamıştı. Bunun sonucu olarak I. Dünya Savaşı başladığında Osmanlı Devleti'nin ilan ettiği cihat-ı ekber çağrısına Arap ülkeleri Türklere karşı savaşarak cevap verdiler. Böylece İslamcılık düşüncesi İslam dünyasının bir bölümünde bütün maddî dayanaklarını yitirmiş oluyordu.

C. Batıcılık

Tanzimat'tan sonra devleti kurtarmak ve modernleştirmek yolunda ortaya çıkan fikir akımlarından biri de Batıcılıktır. Bu akım, diğer akımlar gibi "bu ülke nasıl kurtulur" sorusundan doğmuş ve kurtuluşun reçetesini Batıda görmüş bir düşünce akımıdır. Batıcılık yenileşme teşebbüsleriyle başlayan bir hareket olmakla beraber, adı özel olarak Meşrutiyet sonrasında meydana çıkan düşünce hareketiyle şekillenmeye başlamıştır.

I. Meşrutiyet, Batılılaşma hareketlerinde bir dönüm noktasını teşkil eder. Bu akımın etrafında toplananlar, fikirlerini çoğunlukla “İçtiha” dergisinde ortaya atmışlardır. Batıcılara göre Osmanlı Devleti'nin en büyük problemi Batılı olmamaktan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla tek kurtuluş yolu vardır o da bu yüzyılın fikir ve ihtiyaçlarına uygun medenî bir devlet ve millet halini almaktır. Ancak, Batıcıların da kendi aralarında tam bir fikir birliği içinde oldukları söylenemez. Batılı olabilmemiz için onların yalnızca bilim ve tekniğini almamızın kafi geleceğini savunanlar olduğu gibi, bilim ve tekniğin yanında sanat, felsefe ve fikir sistemlerinin de alınması gerektiğini, hatta bunun yanında ahlak, örf ve adetlerinin de alınması gerektiğini savunanlar olmuştur. İşte bu düşünce ayrılığı Batıcıları ikiye ayırmıştır. Batıcılar arasında fikir ayrılığında Celal Nuri ve Abdullah Cevdet ön plana çıkmaktadır.

Batıcılar, padişahın tek eşi olması, fesin atılarak şapkanın benimsenmesi, kadınların diledikleri tarzda giyinmelerine ve dolaşmalarına izin verilmesi, mevcut alfabenin atılarak Latin alfabesinin benimsenmesi, okuyuculuk, üfürücülük, falcılık vb. davranışların yasaklanması, medreselerin kapatılarak batı kolejleri tipinde okulların açılması, birer tembellik yuvası olan tekke ve zaviyelerin kapatılması gibi isteklerde de bulunmuşlardır. Fakat Batıcılık düşüncesini savunanlar bu dönemde bir siyasi oluşum içinde toplanmamışlar ve genellikle birbirlerinden kopuk bir şekilde faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Batıcıların düşüncelerinin önemli bir kısmı Cumhuriyet'in ilanından sonra uygulama alanı bulacaktır.

D. Türkçülük

Türkçülük, genel olarak tüm Türklerin bir araya getirilmesi düşüncesidir. Diğer akımlara oranla daha geç ortaya çıkmasına karşılık Milli Mücadele'nin başarıya ulaştırılması ve Cumhuriyetin kurulmasında rol oynayan en önemli akımdır. Bu akım, önceleri Abdülhamid devrinde dil, edebiyat ve tarih alanlarında bir fikir hareketi olarak gelişmiş, daha sonra ise Osmanlılık ve İslamcılık gibi bir idare ve siyaset sistemi haline gelmiştir.

Türkçülük akımının başlangıcı, Mustafa Celalettin Paşa'nın 1869'da Sultan Abdülaziz'e sunduğu bir kitaba kadar geri götürülmektedir. Fakat ilk defa sosyolojik bir metotla, eksik ve dağınık fikirlerin toplanması ve bir sistem haline getirilmesi II. Meşrutiyet döneminde sağlanmıştır. Kasım 1908'de Rusya'dan kaçarak İstanbul'a gelen bazı Türkçülerin kurdukları "Türk Derneği" bu akımın beşiği olmuştur. Türk Derneği'nin kendi kendisini kapatmasından sonra Türkçüler bu kez Türk Yurdu Cemiyet'inde toplanmaya başladılar. Fakat Türkçülüğün asıl örgütlenmesi "Türk Ocağı" derneğinde gerçekleşti.

Türkçülük akımı, devletin kurtuluş ve yükselme çaresini, Türk unsurunun millet halinde oluşmasında, milli varlığı idrak etmesinde aramıştır. Devlet içindeki Türklerin de bilinçlendirilmesini ve bu halka dayanarak sınırların oluşturulmasını, sonraki süreçte sınırların dışındaki Türklerin de bilinçlendirilerek birliğin büyütülmesi amacını taşıyan bu akımın temsilcilerinden en önemli isim şüphesiz **Ziya Gökalp'tir**. Ziya Gökalp Türkçülük hareketini sosyolojik bir metotla ele almış ve bunu bir sistem haline getirerek Türk kamuoyuna sunmuştur. **Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı bu akımın güçlenmesine neden olmuştur.**

Zamanla Türkçülük akımı paralelinde ve hatta onunla iç içe olarak dünyadaki bütün Türklerin birleştirilmesini amaçlayan **Turancılık** ve **Pantürkizm** adı verilen bir akım daha gelişti. Ancak I. Dünya Savaşı sırasında yaşanan olaylar ve deneyimlerle Turancılık fikrinin gerçekleşmesinin mümkün olmayacağı anlaşıldığından daha gerçekçi bir politika ile Türkçülüğün sınırları belirlenmiştir.

OSMANLI DEVLETİ'NİN JEOPOLİTİK DURUMU VE BAZI DEVLETLERİN OSMANLI DEVLETİ ÜZERİNDEKİ EMELLERİ

I. XX. Yüzyılın Başlarında Büyük Devletlerin Osmanlı Devleti'ne Yönelik Emelleri

Asya, Afrika ve Avrupa içinde toprakları bulunan Osmanlı Devleti stratejik açıdan çok önemli bir bölgede yer almaktaydı. Ayrıca çeşitli kara ve deniz yollarının bu devletin topraklarından geçmesi onun stratejik önemini daha da arttırmaktaydı. Bu jeopolitik yapı, Osmanlı Devleti'ne avantajlar kazandırdığı gibi dış tehditlerin kendisine yönelmesine de neden olmuştur. Osmanlı Devleti'nin eski gücünü kaybetmesinden sonra ise başta İngiltere, Fransa, Rusya gibi devletler kendi çıkarlarının gösterdiği doğrultuda Osmanlı Devleti'nin aleyhine faaliyet göstermişler ve bu konuda da başarılar elde etmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğunun **hasta adam** olarak nitelendirilmesi ve onun tarih sahnesinden çekileceğinin düşünülmesi sebebiyle bu devletler, Osmanlı mirası hakkında projeler geliştirmişler ve bu mirası paylaşma konusunda kendi aralarında antlaşmalar yapmışlardır. Büyük devletlerin toprak paylaşımının dışında, Osmanlı Devleti'nden bağımsızlık kazanarak ayrılan bazı ülkelerin (**Yunanistan, Bulgaristan** v.b) de elde ettikleri bölgelerle yetinmeyerek yeni topraklar elde etmek istemeleri Osmanlı Devleti'nin etrafındaki tehlike çemberinin daha da daralmasına neden olmuştur.

A. Rusya

İstanbul ve boğazları ele geçirmek ya da boğazları denetimi altında bulundurmak düşüncesi, Rus dış politikasının temelini teşkil etmiştir. Rusya'nın XIX. yüzyılda siyasallaştırdığı bir hareket olan **Panislavizm'in** etkisiyle Osmanlı Devleti'nin topraklarının bir bölümü üzerinde hak iddia etmesi Osmanlı Devleti açısından önemli bir gelişme olarak ortaya çıkmıştı. Özellikle Balkanlarda bu akım önemli roller oynamış, ileride de göreceğimiz gibi Balkan Devletleri'nin Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açmasında Rusya'nın bu siyasetinin önemli katkısı olmuştur. 1877-1878 savaşlarından sonra Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri, Osmanlı Devleti'ne karşı kıskırtarak günümüze kadar süren **Ermeni olaylarının başlatıcısı da yine Rusya'dır.** Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki emelleri İngiltere, Fransa ve Avusturya-Macaristan devletlerinin çıkarları ile ters düştüğü için, Rus tehlikesine karşı zaman zaman bu devletlerle birlikte karşı konulmuşsa da, Rusya hiçbir zaman Osmanlı topraklarından geçerek sıcak denizlere inme politikasından vazgeçmemiştir.

B. Avusturya

Balkanlar üzerinde etkili olmak isteyen bir başka güç de Avusturya idi. Ancak Rusya'nın Balkanlarda yayılmak istemesi Avusturya'nın işine gelmiyordu. Bu iki güç bir yandan Osmanlı Devleti ile mücadele ederlerken, diğer yandan da Balkanlarda nüfuz kazanabilmek için birbirleriyle mücadele ediyorlardı.

C. Fransa

XVI. yüzyılda kurulan Osmanlı-Fransız dostluğu XIX. yüzyıla kadar devam etmiştir. Sanayi devriminden sonra sömürgeciliğin hızla yayılması üzerine, Fransa birçok sömürgesini İngiltere'ye kaptırdı. Bunun üzerine Osmanlı topraklarına göz diken Fransa, Osmanlı Devleti aleyhine yapılan paylaşma projelerinde taraf olarak yer almış, bu gizli antlaşmalarla Anadolu'nun paylaşılması halinde kendisine pay ayrılmasını istemiştir.

D. İngiltere

Sömürgecilik bakımından dünyanın en güçlü devleti İngiltere idi. “Üzerinde güneş batmayan imparatorluk” olarak adlandırılan ve sömürgecilik sayesinde kendi anavatanının yüz katından fazla büyüyen yegâne ülke durumundaki İngiltere, Osmanlı Devleti'nin çeşitli bölgeleri ile ilgili plânlara sahipti. 1877-78 Osmanlı-Rus savaşına kadar Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunmasına rağmen bu savaştan sonra bu politikasını terk etti. Kıbrıs ve Mısır'ı işgal etti.

İngiltere bazen tek başına, bazen de Fransa ile birlikte işbirliği yaparak Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne egemen olmasını önlemeye çalıştı. Osmanlı topraklarının bir devletin eline geçmesine hiçbir zaman razı olmadı. Ancak Rusya'nın kışkırttığı Ermenileri o da korudu.

E. Amerika Birleşik Devletleri

Osmanlı Devleti ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilişkiler daha ABD bağımsızlığını kazanmadan başlamış ve başlangıçta kültürel amaçlara yönelik münasebetler giderek ekonomik alana yönelmiştir. Bu çerçevede Osmanlı Devleti'ne gelen ABD'li misyonerler Ermeni, Arap ve Yahudi topluluklarla yakından ilgilenmişlerdir. Monroe Doktrinine göre ABD kıtası dışındaki olaylarla ilgilenmeyen ABD ile Osmanlı Devleti'nin münasebeti her iki devletin de lehine olmuştur. Ancak daha sonra Ermenilerin siyasî ve ekonomik yönden desteklenmesi iki devlet arasındaki ilişkilere gölge düşürmüştür.

F. Almanya

1871 yılında Alman birliğinin tamamlanmasıyla kurulan Almanya, sanayiye büyük bir hız vererek Avrupa'nın güçlü devletleri arasına girmişti. Osmanlı Devleti ile doğrudan sınır komşuluğu olmayan Almanya, İngiltere ile olan rekabeti dolayısıyla Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü koruyucu bir politika takip etmiştir. Özellikle II. Meşrutiyetin ilanından sonra gelişen Osmanlı-Alman ilişkileri sayesinde bilindiği üzere Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'nda Almanların yanında yer almıştır.

G. İtalya

İtalya geç bir dönemde millî birliğini kurmuş, bu sebeple diğer sömürgeci devletler gibi sömürgeler elde edememişti. Bu durumu telafi etmek amacıyla Trablusgarp'a göz dikmiş, bu bölgeyi topraklarına katmayı başarmıştı. Ayrıca Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devletini paylaşma projelerine katılmış, Batı ve Güney Anadolu'nun bazı şehirlerini ele geçirmek için çaba göstermiştir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

I. DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE OSMANLI DEVLETİ'NİN SINIRLARININ DARALMASI

I. Trablusgarp Savaşı

A. Savaşın Başlaması ve Gelişmeleri

Trablusgarp Savaşı İtalya'nın takip ettiği sömürgecilik siyasetinin doğal gelişmesi içinde ele alınabilecek bir olaydır. İtalya 1870'lerde millî birliğini sağladığı tarihlerde, dünyadaki sömürgelerin büyük kısmına İngiltere ve Fransa hükmediyordu. Ekonomik bakımdan güçlenmek ve topraklarını genişletmek isteyen İtalya da bu sömürge yarışına girmiş ve kendisi için en uygun coğrafi şartları taşıyan Trablusgarp'ı ilk hedef olarak seçmişti. Askeri yönden zayıflığı ve siyasî yönden yalnızlığı dolayısıyla öncelikle büyük devletler barış antlaşmaları yapmıştı. İtalya, Trablusgarp'daki zengin fosfat yataklarını elde etmek ve Kuzey Afrika'daki önemli bir bölgeyi kontrolü altına almak için Osmanlı Devleti'ne karşı harekete geçti. Trablusgarp konusundaki ilgisini yüzyılın başından itibaren yaptığı hazırlıklarla ortaya koyan İtalya, ekonomik yönden yatırımlara girişmiş ve bölgeye İtalyan göçmenler göndermeyi de ihmal etmemişti.

Osmanlı Devleti ise İtalya'nın bu girişimlerini engelleyecek durumda değildi. İtalyan hükûmetinin 1911 yılı içerisinde Trablusgarp'ı işgal için sürdürdüğü askeri ve diplomatik hazırlıklar karşısında Osmanlı Devleti Eylül ayı sonlarına kadar tam bir kayıtsızlık içinde olmuştur. İstanbul'daki yetkililer İtalya'nın işgale hazırlandığına ilişkin yeterli verilere rağmen savaşa ihtimal vermemektedirler.

İtalya çıkacak savaşın nedeni ve sorumlusu olarak Osmanlı Devleti'ni göstermek için de büyük bir çaba göstermiştir. İtalyan hükûmeti savaş bahanesi yaratma planının ilk aşamasını 23 Eylül 1911'de İstanbul'daki İtalyan elçiliği aracılığıyla Osmanlı Devleti'ne verdiği bir protesto ile ortaya koydu. Bu protestoya göre: “Osmanlı subayları, halkı İtalyanlar aleyhine kışkırtmakta ve İtalyanların bölgede can güvenliği bulunmamaktadır”.

Osmanlı Devleti İtalyanların bu iddiasını reddetmesine rağmen, İtalya işgal için hazırlıklarını sürdürmeye devam etmişti. İtalya 26 Eylül 1911'de çeşitli Avrupa devletleriyle birtakım temaslar yaparak Trablusgarp'ı ele geçirmek için diplomatik bir ortam yaratmaya çalıştı. 28 Eylül 1911'de İtalya Osmanlı Devleti'ne 24 saatlik bir nota vererek Osmanlı Devleti'ni suçlamaya devam etti. İtalyan notasında, Trablusgarp ve Bingazi'nin düzensiz ve bakımsız bırakıldığı, bundan Osmanlı Devleti'nin suçlu olduğu, bu iki yerin İtalya sahillerine çok yakın olması dolayısıyla bu bölgenin İtalya için hayati bir önem taşıdığı ifade ediliyordu. Ayrıca bu notada İtalya'nın bölgedeki ekonomik faaliyetlerine Osmanlı Devleti tarafından engeller konulduğundan da söz ediliyordu. Osmanlı Devleti cevabında yöneltilen suçlamaları reddetmiş, İtalya'nın ekonomik faaliyetlerine engel olunmadığını, hatta kolaylık gösterildiğini belirtmiş, güvenlik konusunda da herhangi bir problem olmadığını da ifade etmiştir.

İtalyan hükûmeti cevabi nota ile ilgili süreyi beklemezsizin 29 Eylül 1911'de savaş ilanını Osmanlı hükûmetine bildirdi. Osmanlı hükûmeti çeşitli devletlere müracaat ederek savaşı durdurmaya çalıştıysa da başarılı olamadı. İtalya böylece Trablusgarp'a asker çıkardı. 5 Ekim 1911'de İtalyanlar Trablusgarp şehrini, 16 Ekim 1911'de Derne'yi ve 20 Ekim'de Bingazi'yi işgal ettiler. Böylece işgal kuvvetleri kıyı kesimlerini ele geçirmiş bulunuyordu.

Trablusgarp'ta İtalyanların bu faaliyeti esnasında bölgedeki Osmanlı kuvvetleri ile işbirliği içinde bulunan yerli halk da İtalyanlara karşı direnmeye çalışıyordu. Sünusi liderlerinin de katılmasıyla bu çaba etkili bir şekle büründü. Diğer yandan Trablusgarp'a savaşmak için koşan çok sayıda Türk subayı da hem kendileri mücadele ediyorlar, hem de halkın silahlı mücadeleye katılması için onları teşkilatlandırıyorlardı. **Bu genç subaylardan biri de Mustafa Kemal'di.** İngiliz ve Fransızların kara yolunu engellemelerine rağmen, 15 Ekim 1911 tarihinde Trablusgarp'a doğru yola çıkan Mustafa Kemal, çeşitli kereler İngiliz sınır devriyelerince yakalanma tehlikesi geçirdikten sonra Tobruk'daki karargâha ulaşmış ve Tobruk cephesinde göreve başlamıştı. Mustafa Kemal Derne Kumandanlığı görevini yapmış, Trablusgarp'ta çok önemli askeri başarılarla imzasını atmıştır.

Direnme ve hücumların bölgedeki durumunu sarsacağını düşünen İtalya, eski duruma dönüşü bütünüyle ortadan kaldırmak için 5 Kasım 1911'de Trablusgarp'ı kendi topraklarına kattığını ilan etmiş, işgalle birlikte kendisine karşı oluşacak tepkiyi önlemek amacıyla halkı sindirme politikasına girişmişti. İtalyan askerlerinin yaptığı baskıdan kurtulmak isteyen halk ise çeşitli yerlere göç etmeye çalışmıştı.

İtalya aldığı bu tedbire ek olarak yine birtakım başka önlemler alma gereği de duymuştu. Bunlar arasında **Rodos** ve **Oniki Adaların** işgali, Çanakkale Boğazına karşı İtalyan harekâtı gösterilebilir. İtalyanlar bu işgal sırasında kıyı bölgelerinde tutunmalarına rağmen, iç bölgelere gidemediler. Osmanlı Devleti de İtalya'ya karşı etkili bir politika oluşturamadı. Osmanlı Devleti Balkanlarda ortaya çıkan karışık ortam sebebiyle Trablusgarp'ta yeni birtakım aktif girişimleri de gerçekleştiremedi. İtalya bu durumu göz önünde tutarak Osmanlı Devleti'ne kendi ölçüleri içinde bir barış antlaşması dikte ettirmeye çalışmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin de barışa yanaşmak zorunda kalması sebebiyle iki taraf arasında barış görüşmeleri Almanya'nın da girişimleriyle başlatıldı. **Osmanlı Devleti'nin bu duruma rıza göstermesinin önemli bir sebebi de Balkanlardaki gelişmelerin Osmanlı Devleti'ni zor duruma sokmasıdır.**

B. Uşi Antlaşması ve Savaşın Sona Ermesi

İtalya ile Osmanlı Devleti arasında 12 Temmuz 1912 tarihinde gizli olarak barış görüşmelerine başlandı. Savaşın iki tarafı da zor duruma düşürmesi, bu görüşmelerin hızlandırılmasına neden olmuştu. Ancak İtalya'nın aşırı istekler ileri sürmesi yüzünden anlaşma sağlanamadı. Balkanlarda gittikçe artan tehlike karşısında Eylül 1912'de Osmanlı hükûmeti İtalya ile yapılmakta olan barış görüşmelerinin bir an önce sonuçlandırılmasına karar verdi. Nitekim **bundan biraz sonra 8 Ekim 1912'de Balkan Savaşı başlamıştı. Bu suretle Osmanlı Devleti ikinci bir savaşa girmiş oluyordu. Fakat bu iki savaşı da idare edecek güçten yoksundu.**

Sonuçta Osmanlı Devleti ile İtalya arasında, Trablusgarp Savaşı'nı sona erdirmek üzere **Uşi** (Quchy)'de **15 Ekim 1912'de gizli önbarış, 18 Ekim 1912'de asıl ve açık barış antlaşması imzalandı. Gizli Antlaşma ile tamamı 10 madde olan açık antlaşmanın başlıca esasları şu şekilde idi:**

- 1) Osmanlı Devleti, Trablusgarp ve Bingazi'yi derhal boşaltacak ve buralara bağımsızlık verecekti.**
- 2) Buna karşılık İtalya, savaş sırasında ele geçirdiği Oniki Ada'yı Osmanlı Devleti'ne geri verecekti. Ancak, Balkan Savaşı sırasında Yunanistan'ın adaları işgal etmesi tehlikesine karşı, İtalya'nın işgali geçici olarak devam edecekti.**
- 3) Padişah aynı zamanda halife olduğundan Trablusgarp'da dinî yetkileri dışında hiçbir siyasi yetkisi olmayan bir temsilci bulunduracaktı.**

4) İtalya, kapitülasyonların kaldırılması konusunda Osmanlı Devleti'ne yardım edecekti.

Böylece 18 Ekim 1912 tarihli Uşi Antlaşması ile Osmanlı-İtalyan Savaşı sona ermiş oldu. Uşi Antlaşmasının gizli maddeleri ile Trablusgarp'daki Osmanlı Devleti'nin hukuki olarak bazı yetkileri ve kurumları korunacaktı. Açık antlaşmaya göre ise bölgeye bağımsızlık verilecek, İtalya'nın dolaylı olarak bölgeyi yönetmesi sağlanacaktı. İtalya, Rodos ve Oniki Ada'yı Osmanlı Devleti'ne geri verecek, fakat şimdilik Yunan işgaline karşı bu adalar geçici olarak İtalyanların kontrolünde kalacaktı. Böylece Osmanlı Devleti Trablusgarp'ın elinden çıkması ile Kuzey Afrika'daki son topraklarını kaybettiği gibi, Oniki Ada da daha sonraki gelişmeler sebebiyle bir daha Osmanlı Devleti'ne iade edilmemiştir.

Osmanlı Devleti, Trablusgarp Savaşı'nı bu suretle aleyhine olarak sonuçlandırdığı sırada, bu defa da Balkan Savaşı gibi büyük bir sıkıntı ile karşı karşıya kalmış bulunuyordu.

II. Balkan Savaşları

A. Savaşın Genel Sebepleri

Balkan Savaşlarının nedenlerini ele almadan önce Şark Sorununu hatırlamakta yarar bulunmaktadır. Balkanların Osmanlı Devleti'nin elinden alınması Şark sorununun aşamalarından yalnızca birisidir. İngiltere devlet adamlarından Gladstone'nun Türklerin Avrupa'dan çıkarılmaları gerektiği şeklindeki düşüncesi Avrupa devletlerince bir ilke haline getirilmiş, bunun sonucu olarak da Osmanlı Devleti çeşitli sorunlarla karşı karşıya bırakılmıştır. Balkan Devletleri de, dağılmakta olan Osmanlı Devleti'nin durumundan faydalanarak çalışmalarına başlamışlardı. Halen Osmanlı yönetiminde bulunan Balkan topraklarında yaşayan Rum, Sırp, Bulgar gibi toplumları koruyuculukları altına almak istiyorlardı. Ancak Balkan devletlerinin asıl amaçları, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da kalmış olan son topraklarını yani Balkanları ele geçirmektir.

Batılılar ve Balkan Devletleri Türklerin Avrupa'dan çıkarılması konusunda hemfikir olmalarına rağmen, Osmanlı Devleti'nden ele geçirecekleri toprakların paylaşımı hususunda aynı fikre sahip değillerdi. Balkan devletleri aralarındaki ayrılıklara ve çıkar hesaplarına rağmen Osmanlı Devleti'nin iç politikada yaşadığı bunalım ve Trablusgarp Savaşı ile girdiği zor durumdan istifade etmesini bildiler. Rusya'nın öncülüğünde Balkanlarda birlik kurma çalışmalarına başladılar.

Aslında Balkan Devletleri arasında Osmanlı Devleti'ne karşı birleşme fikri XIX. yüzyılın ikinci yarısında başlamış, bu maksatla çeşitli girişimler de yapılmıştı. Ancak bu milletlerin birbirlerine olan güvensizlikleri özellikle Yunan-Bulgar zıtlaşması nedeniyle her hangi bir olumlu sonuç alınamamıştı. 1904-1905'de Japonlarla yaptığı mücadeleden başarısız çıkan Rusya siyasetinin ağırlığını yine Balkanlara, dolayısıyla da Osmanlı Devleti'ne yöneltmişti. Kendisi de Slav soyundan olan Rusya, ırk duygularına dayanarak Balkanlar'daki Slavları kendi yanına çekip Balkanları kendi nüfuzu altına almak istiyordu. Bu yüzden de bir Balkan birliği kurulması yönünde **propagandalar** yapıyor, Osmanlı Devleti'ni yendikleri takdirde topraklarının genişleyeceğini söylüyordu.

Balkan Devletleri arasında ilk yakınlaşma Yunanistan'ın girişiyle 1910 yılında gerçekleşti. Askeri hazırlıklarını genişleten Yunanistan ilk öneriyi çok gizli olarak Bulgaristan'a yapmış, fakat Yunanlılara güven duymayan Bulgarlar bu öneriye cevap vermemişlerdi. **Ancak buna rağmen, dağılmakta olan Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki topraklarını ele geçirmek üzere harekete geçen ittifakın temelini "Bulgaristan-Sırbistan Antlaşması" oluşturdu. 13 Mart 1912 tarihli "Dostluk ve İttifak Antlaşması" ile Bulgaristan ve Sırbistan, birbirlerinin toprak bütünlüğünü tanıyarak Osmanlı Devleti'ne karşı birleşmiş duruma gelmişlerdi.** Antlaşmanın uygulanması aşamasında Rusya önemli bir devlet konumuna getirildi. Böylece 1 Temmuz 1912'de de Bulgaristan ile Sırbistan'ın askeri yetkilileri arasında bir antlaşma imzalanması gerçekleşti.

Bulgaristan, Sırbistan ile anlaştıktan sonra daha önce önerisini geri çevirdiği Yunanistan ile anlaşmak üzere harekete geçti. Yunanistan ise Kuzey Ege'deki emellerini gerçekleştirebilmek için, 1911 yılından beri Bulgaristan ile bir ittifak gerçekleştirmek istemekteydi. Böyle bir ittifak ile Balkanlardaki amaçlarını daha kolay gerçekleştirebileceği düşüncesindeydi. Bu ittifak bir antlaşma ile resmileştirildi. 29 Mayıs 1912'de Sofya'da yapılan bu antlaşmaya göre:

1- İki devletten biri Osmanlı Devletinin hücumuna uğrarsa, diğeri hücumu uğrayan devlete yardımcı olacaktı.

2- İki devlet, Osmanlı sınırları içerisindeki Yunan ve Bulgar vatandaşlarına verilmiş olan ayrıcalıkları gerçekleştirmek üzere, birbirlerine yardım etmeyi üstleneceklerdi.

3- Yunanistan ile Osmanlı Devleti arasında Girit meselesinden dolayı savaş çıkacak olursa, Bulgaristan bir yardımda bulunmayacak, ancak Yunanistan lehine tarafsızlık politikası izleyecekti.

Bu ittifakların dışında 22 Eylül 1912'de Yunanistan ile Bulgaristan arasında bir askerî sözleşme imzalanmıştır. Bu sözleşmeye göre, Yunanistan ve Bulgaristan birbirlerine yardım etmeyi taahhüt etmekte, en az 420.000 kişilik bir kuvvet oluşturmayı planlamaktadırlar. Girit konusunda da Yunan isteklerine uygun bir şekilde Osmanlı Devleti'ne karşı anlaşma sağlandığı da anlaşılmaktadır.

1912 Ağustos ayında da Bulgaristan, iyi ilişkiler yürütmekte olduğu Karadağ ile anlaşmaya varmıştı. Karadağ ile aralarında problemler olan Sırbistan da, bu problemleri bir yana bırakarak 6 Ekim 1912 tarihinde bu devlet ile bir antlaşma imzaladı. Bu şekilde birbirleriyle çatışma içinde olsalar da Osmanlı Devleti'ne karşı birlik oluşturan Balkan Devletleri artık savaşa hazır bir konuma gelmişlerdi.

Balkanlarda bu gelişmeler olurken Osmanlı Devleti'nin tutumu ise hataları tekrarlamaktan ibaretti. Osmanlı Devleti'nin çok cepheli bir savaş için siyasî, askerî ve iktisadî bakımdan hazırlığı bulunmamaktaydı. İç ve dış siyasette çok hatalı bir tutum izlenmiş, giderilmesi mümkün olmayan ihmaller ortaya çıkmıştı. Balkan ülkelerine yönelik bir istihbarat faaliyeti de bulunmamaktaydı. Osmanlı Devleti son ana kadar Balkan Devletleri arasındaki ittifak çalışmalarından habersizdi. Devletin malî, iktisadî politikası tümüyle dış baskılar altında yok olmuş, o günkü durumuyla büyük bir savaşı destekleme imkânlarından yoksun kalmıştı. Hükûmet, Balkanlardaki ittifak haberlerini gereğince değerlendiremiyor, buna ek olarak iyi eğitilmiş, deneyimli askerlerini de terhis ediyordu. Hükûmetin bu tutumu yüzünden, zaten Türkleri Balkanlardan atmak isteyen Balkan Devletleri ve onların destekçileri için de uygun fırsat ortaya çıkmış bulunuyordu. Hiç şüphesiz onlar kendi güçlerinin yanı sıra büyük devletlerden alacakları desteğe de güveniyorlardı.

B. Birinci Balkan Savaşı

Balkan devletleri, 1912 yazından itibaren Makedonya ve Trakya'da ıslahat yapılması ve buraların kendi koruyuculukları altına verilmesi gibi, bazı isteklerle harekete geçmişler ve gerçekleştirdikleri girişimler sonucu savaş ihtimalinin artmasına sebep olmuşlardı. Nitekim 1912 Ağustos'unda artık Bulgarlar savaş istemeye ve Karadağ ise Osmanlı sınırlarına

saldırmaya başlamıştı. Eylül ayında Balkanlar iyice karıştı. Bunun üzerine Büyük Devletler harekete geçtiler. 7 Ekim 1912’de Avusturya ve Rusya görünüşte savaş çıkmasını engellemek amacıyla Rumeli’de yeni düzenlemeler yapılmasını istediklerini ve eğer savaş çıkacak olursa, sonuçta sınırların değişmeyeceğini ilan etmişlerdir. Osmanlı Devleti’nin Balkan milletlerini yeneceğinden endişeli olan İngiltere ve Fransa da bu düşüncüyü desteklemişlerdir. Ancak, her devletin kendine göre hesabı olduğu gibi, Balkan devletlerinin her biri de bunlardan birine dayanıyordu. Bu da bunalımı bir Avrupa soruna haline getirmişti.

Büyük devletlerin bu tutumundan cesaret alan Balkan devletleri 30 Eylül 1912’de seferberlik ilan ettiler. 1 Ekim’de de Osmanlı Devleti seferberlik ilan ederek bazı önlemler almaya başladı. Tam bu sırada 8 Ekim 1912’de küçük bir Balkan devleti olan Karadağ Osmanlı Devleti’ne savaş ilan etti. Bu savaş ilanına diğer devletler de kısa bir süre sonra katılmışlar ve 17 Ekim 1912’de Bulgaristan ile Sırbistan ve 19 Ekim 1912’de de Yunanistan Osmanlı Devleti’ne savaş ilan etmişti.

Gerçekte Osmanlı hükûmeti, böyle bir savaşa girmeye taraftar olmamıştı. Ancak Balkan devletlerinin uzlaşmaz tutumu, büyük devletlerin tahrikleri ve iç baskılar neticesinde savaşa girmeye mecbur kalmış, savaşa yeterli şekilde hazırlanamadan girilmişti. Durum Osmanlı Devleti açısından son derece kötüydü. Bölgedeki usta askerler terhis edilmiş ve gönderilen askerler ise henüz savaşta başarı gösterecek seviyeye ulaşmamıştı. Yönetici subayların politikaya karışmış olmaları, aralarında fikir ayrılıklarına ve şahsi düşmanlıklara sebep olmuştu. Askerin eğitim, öğretim ve disiplin açısından durumu son derece bozuktu. 1912 Ekim’inde başlayan ve yaklaşık 8 ay süren savaşların ilk aşamasında gerek batı yönünde Ali Rıza Paşa komutasındaki kuvvetler, gerekse Ali Yaver Paşa idaresindeki Doğu Ordusu Bulgarlar ve Sırlar karşısında kısa sürede yenilgiye uğramıştır. Bulgarlar karşısında Çatalca’ya kadar çekilmek zorunda kalan kuvvetler, Sırbistan’a da Kumanova’da yenilmişlerdir. Selanik 8 Kasım günü kendiliğinden Yunan ordusuna teslim olmuş; Türk kuvvetleri sadece Edirne’de Bulgarlara, Yanya’da Yunanlılara, İşkodra’da da Karadağlılara karşı bu şehirleri savunmayı sürdürebilmişlerdir.

Ege Denizi’nde de durum kötüydü. Yunan donanması 18 Ekim 1912 günü, Pire limanından demir alıp Çanakkale Boğazı’na doğru gönderilmişti. Boğazın ağzını tutan Limni adasında Türk askeri yok denecek kadar azdı. Yunanistan, 21 Ekim 1912 günü Limni’yi savaşız teslim aldı. Arkasından diğer adaları ele geçirdi. Böylece yüzyıllardır Osmanlı egemenliği altındaki bu adalar bir ay içinde Yunan işgali altına girmişti.

Osmanlı Devleti'nin denizde aldığı bu yenilgilerde ve Osmanlı donanmasının güçsüz kalmasında yabancı devletlerin, bu arada İngilizlerin de rolü olmuştu. Batılı ülkeler ve özellikle İngiltere, Yunan donanmasından daha güçlü bir Osmanlı donanması kurulmasını çeşitli yollarla engellemişlerdi. 1910 yılında gemi satın almak için İngiliz hükûmetine başvuran Osmanlı hükûmetinin talebi kabul edilmemişti. Hâlbuki İngiltere Balkan savaşının patladığı günlerde, Yunanistan'a dört yeni muhrip birden göndermiş, Osmanlı hükûmeti bir oldu-bitti karşısında bırakılmış ve Türk-Yunan güç dengesi bozulmuştu. Osmanlı Deniz kuvvetlerinin çok uzun bir süre eğitimsiz bir vaziyette bulunması ve limanlara bağlı tutulması da denizdeki güçsüzlüğün bir başka sebebiydi.

Bulgarların Çatalca'ya dayanmaları, Sırpların Manastır'a girmeleri, Yunanistan'ın başarıları ve Arnavutluğun bağımsızlığını ilan etmesi üzerine İstanbul'da bir hükûmet değişikliği olmuştu. İş başına geçen Kamil Paşa hükûmeti Balkan Devletleri'nden ateşkes istemişti. Bunun üzerine, 28 Kasım 1912'de Osmanlı Devleti ile Balkan devletleri arasında Çatalca'da görüşmeler başlamış ve 3 Aralık 1912'de de ateşkes antlaşması imzalanmıştı. Yunanistan ve Karadağ'ın katılmadığı bu antlaşmaya göre barış antlaşması Londra'da toplanacak bir konferansta yapılacaktı. Bu sırada durumdan istifade eden Arnavutluk 28 Kasım 1912'de bağımsızlığını ilan etti.

Balkan bunalımına çözüm bulmak amacıyla 17 Aralık'ta Londra'da uluslararası bir konferans toplandı. Konferansın karşısında çözümlenmeyi bekleyen iki problem vardı. Birincisi, Osmanlı Devleti ve Balkan devletleri arasındaki sınırın tespiti, ikincisi ise Osmanlı devletinden ele geçirilen toprakların Balkan devletleri arasında paylaştırılması sorunları idi. Balkan Devletleri bu konferansta bütün Rumeli'yi istediler. Bulgarlar da özellikle Edirne'nin kendilerine verilmesini istediler. Bu sırada Avrupa Devletleri Osmanlı Devleti'ne bir nota vererek Edirne ve Adalar'dan vazgeçilmesini istediler. Böylece Balkan Savaşı'nın hemen başında bölgede sınırların değişmeyeceğini garanti eden devletler, bu garantiyi bir tarafa bırakmışlardır.

Bu sırada meydana gelen gelişmeler ve yenilgiler İstanbul'da Kamil Paşa hükûmetini iyice yıpratmıştı. Kamil Paşa Kabinesi büyük devletlerin teklifini kabul edeceği sırada İttihat ve Terakki bir baskınla Kamil Paşa Kabinesi'ni işbaşından uzaklaştırmış, Sadrazamlığa da Mahmut Şevket Paşa getirilmişti. Bunun üzerine 3 Şubat 1913'te savaş yeniden başladı. Ancak bu sefer Yanya ve Edirne de elden çıktı.

Bu durum karşısında Osmanlı Devleti'nin barış görüşmelerine yeniden başlanması isteği üzerine, Balkan devletleri ile Osmanlı Devleti arasında, 30 Mayıs 1913'te, "Londra Barış Antlaşması" imzalandı. Buna göre;

- 1- Osmanlı Devleti'nin batı sınırı Midye-Enez hattı olacaktı.
- 2- Osmanlı Devleti, Arnavutluk ile Ege adalarının geleceğinin belirlenmesini Büyük devletlere bırakacaktı.
- 3- Yunanistan; Selanik, Güney Makedonya ve Girit'i alacaktı.
- 4- Bulgaristan; Kavala, Dedeağaç ile birlikte, bütün Trakya'yı sınırları içerisine katacaktı.
- 5- Sırbistan, Orta ve Kuzey Makedonya'ya sahip olacaktı.

Netice olarak Balkan Savaşları'nın bu ilk devresinde Osmanlı Devleti Midye-Enez sınırının batısında kalan bütün topraklarını Balkan devletlerine terk etmiş ve bu yerler Balkan devletleri arasında bölüşülmüştü. Ege adalarının geleceği ise Büyük devletlere bırakılarak bu deniz üzerindeki egemenlik kaybedilmişti.

C. İkinci Balkan Savaşı

İkinci Balkan Savaşı, esasında Osmanlı Devleti'nin katılmadığı bir savaştır. Bu savaş, Birinci Balkan Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nden aldıkları toprakları paylaşamayan Balkan devletlerinin kendi aralarında yaptıkları bir savaştır. Osmanlı Devleti karşısında umulandan daha çabuk ve büyük bir başarı kazanan Balkan Devletleri onun mirası üzerinde anlaşamamışlardır. Yunanistan ve Sırbistan, Bulgaristan'ın hakkından fazlasını aldığını düşünmüşlerdir. Bu durumu düzeltmek için aralarında antlaşma yapan Yunan ve Sırpların harekete geçmesinden evvel Bulgarlar ani bir baskınla ortak harekete fırsat vermemeye çalışmışlarsa da başarılı olamamışlardır. Zira savaşta zaten oldukça yıpranan Bulgar orduları Sırp ve Yunan orduları karşısında tutunamamışlardır. Osmanlı Devleti bu savaştan yararlanarak Edirne'yi tekrar topraklarına katmıştır.

Bu savaşın sonunda Balkan savaşlarını sona erdiren antlaşmalar yapılmıştır. Bulgaristan ile diğer Balkan devletleri arasında yapılan Bükreş Antlaşması'nın ardından Osmanlı Devleti ile Balkan devletleri arasında da ayrı ayrı antlaşmalar yapıldı. Bunlardan ilki, Osmanlı Devleti ile

Bulgaristan arasında 29 Eylül 1913 tarihinde imzalanan İstanbul Barış Antlaşması idi. Bu antlaşmaya göre, Osmanlı Devleti ile Bulgaristan sınırını Meriç nehri olarak belirlenmiştir. Bulgaristan'da kalan Türklerin hukukî durumları da bu antlaşma ile düzenlenmiş ve 4 yıl içinde Türkiye'ye göç hakları tanınmıştır. Osmanlı-Yunan barışı ise 14 Kasım 1913'de imzalanan Atina Antlaşması ile gerçekleştirildi. Bununla Osmanlı Devleti, Yunanistan'ın Balkanlar'da ele geçirdiği topraklar ile Girit'in bu devlete ait olduğunu resmen kabul etti. Ayrıca Yunanistan'da kalan Türklerin sahip olacakları haklar ve durumları da belirlendi. Ancak, 30 Mayıs 1913 tarihli Londra Antlaşması'nın beşinci maddesi gereğince, Ege adalarının geleceği büyük devletlerin kararına bırakıldığı için bu antlaşmanın şartları içinde yer almamıştır. Sırbistan ile barış antlaşması da 13 Mart 1914'te İstanbul'da imzalanmış, bu antlaşma ile Sırbistan'da kalan Türklerin haklarının korunması sağlanmaya çalışılmıştır.

Sonuç olarak Osmanlı Devleti, tarihinin en büyük yenilgilerinden birine uğramıştır. Altı asırdır vatan edinilen Rumeli hemen tamamen terk edilmiş, Ege adaları kaybedilmiştir. Arnavutluk ayrı bir devlet olarak ortaya çıkmıştır. Devletin artık süratle yıkıma doğru gittiğinin açıklıkla görüldüğü bu savaş sonucu, devletin Türk'ten gayri unsurlarında da artık kendi yollarını çizmeleri gerektiği düşüncesi kuvvetlenmiştir. Bu savaş devletler arasındaki bloklaşmaları daha da hızlandırdığı gibi silahlanmayı da arttırarak Birinci Dünya Savaşı'na sebep olacak olan gelişmelerin en önemli göstergesi olmuştur.